

Koepels in de Vechtstreek

25 *Wanneer wij oude afbeeldingen bekijken van de Vecht (Utr.) dan valt het op, dat de oevers van deze rivier bezaaid waren met „speelhuizen”, zoals de koepels ook wel werden genoemd. Het moeten er wel een paar honderd zijn geweest, van uiterlijk variërend van eenvoudige, door de dorpstimmerman vervaardigde optrekjes tot ware barokjuweeltjes. Wat ons nu nog rest zijn 34 koepels, meestal gelegen langs de oevers van de Vecht, de Angstel (een vroegere Vechtarm) of het Gein, maar ook wel langs een drukke weg of achter in tuinen met uitzicht over de velden.*

Het woord „theekoepel” duidt aan, dat het theedrinken – in de 17e eeuw nog nieuw – in elk geval één van de bestemmingen was. Verder laat zich raden wat er zich nog meer in zo’n afgelegen optrekje kon afspelen. Een sociale gezelligheidsfunctie had zo’n koepel stellig ook, omdat men in elk geval uitzicht had op water of weg en dus de komende en gaande man kon gadeslaan, beter dan van het meer terug liggende huis uit.

De commissieleden, die zich met de samenstelling van het boek over de koepels aan de Vecht bezighouden, meten alle nog bestaande koepels, in welke staat zij zich ook bevinden, nauwkeurig op. Interessante details krijgen daarbij bijzondere aandacht. Zowel van het totaal als van details van het landschappelijke of ruimtelijk aspect worden foto’s genomen.

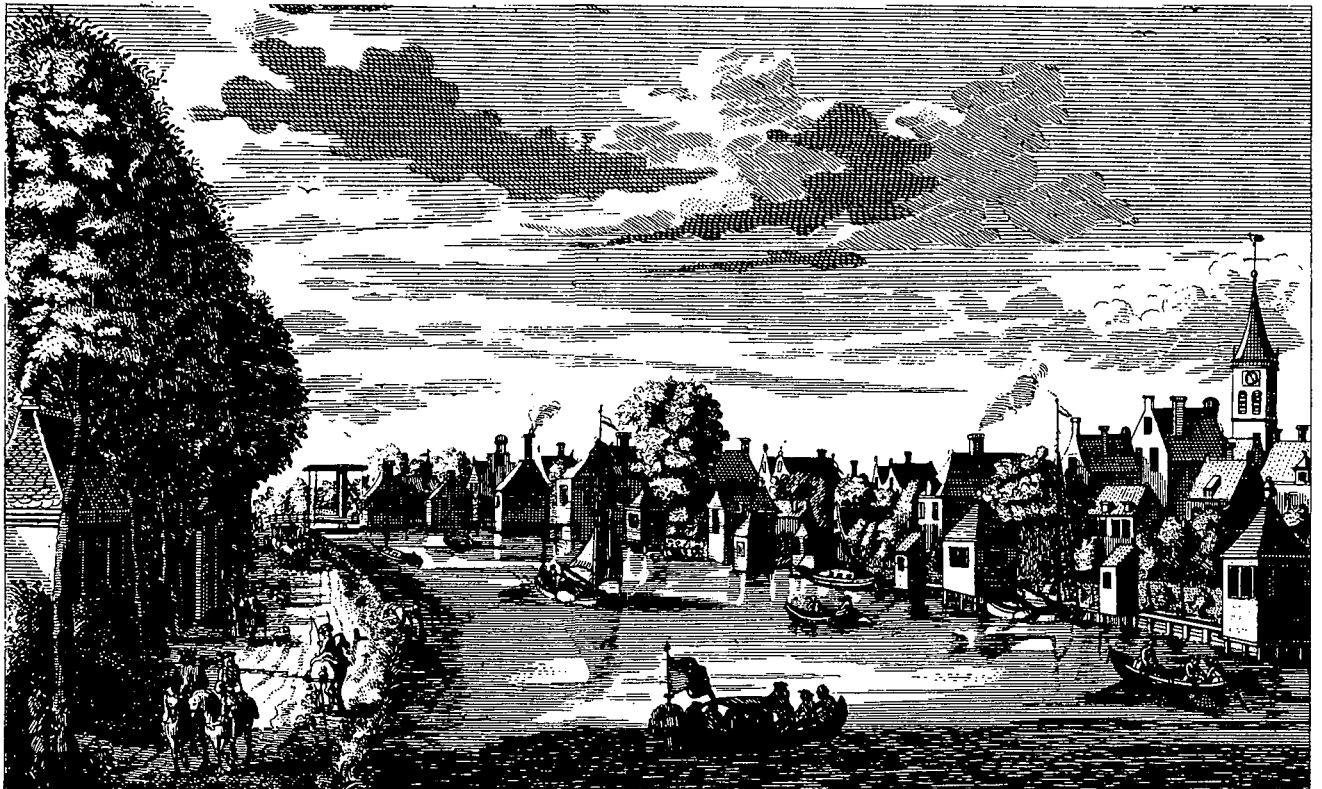
Voor de beschrijving van de koepels wordt in archieven gedoken voor oudheidkundige bijzonderheden.

Bij onze rondgang viel het ons pijnlijk op hoe droevig het op het ogenblik met de meeste koepels gesteld is. Een enkele, grote koepel, wordt als woning voor een alleenstaande gebruikt. Twee andere dienen als muziekkamer. Weer andere zijn wat karig gemeubileerd en zullen ’s zomers wel worden gebruikt. De meeste koepels echter – o schande – zijn opslagplaats voor rommel en tuingereedschap. Gelukkig valt in deze situatie de laatste jaren een kentering waar te nemen. Ver-

1. EEN OUDE PRENT VAN BREUKELEN AAN DE VECHT. DUIDELIJK ZIJN DE KOEPELS TE ZIEN

Enige tijd geleden kwam ons ter ore, dat de heer B. O. van den Berg, BNA/BNI te Maarssen een studie heeft gemaakt over koepels in de Vechtstreek. We vroegen hem toen voor ons tijdschrift een artikel over dit onderwerp te schrijven. Men treft het hierbij aan. Het is gebaseerd op de studie, die in 1979 in boekvorm zal verschijnen.

Het initiatief tot de studie werd genomen door de „Commissie voor de Vecht en het oostelijk en westelijk plassegebied”, welke commissie zich beijvert voor het behoud van het karakter van de Vechtstreek. Enkele leden van de commissie, onder wie de heer Van den Berg kregen de opdracht – in 1975 – een boekwerk over de koepels in de Vechtstreek samen te stellen. We zijn de heer Van den Berg bijzonder erkentelijk, dat hij bereid was uit het bijeengebrachte studiemateriaal bijgaand artikel voor ons tijdschrift te schrijven.

scheidene koepels zijn in- en uitwendig opgeknapt. De bewoners/eigenaren leren de waarde van zo'n rusthuis-buitenverblijf inzien.

Omdat de meeste koepels op de lijst van beschermde monumenten voorkomen, is bij restauratie in beginsel financiële steun van de overheid mogelijk. Het onderzoek bracht aan het licht, dat er van de 17e eeuw af theekoepels zijn gebouwd, tot in onze tijd toe. Het volgende geenszins volledige overzicht toont dit aan:

1704 „Roosendaal”, Utrecht

plm. 1730 „Valkenheining”, Loenersloot

1776 „Vredenhof”, Loenen

1861 „Vecht en Dijk”, Maarssen

Plm. 1890 „Zwaanwijck”, Nigtevecht

1937 „Slotzicht”, Vreeland

1976/77 „Straatweg”, Loenen (herbouw)

1977 Dorpsstraat 40, Loenen

Behalve de koepel van „Zwaanwijck”, die in de neo-stijl van die tijd gebouwd is, zijn de latere koepels alle in de traditionele bouwvorm opgetrokken. Wie weet komen er nog eens „koepels” in de stijl van de huizen, die in onze tijd worden gebouwd.

De aangetroffen koepels kenmerken zich door verschillende vormen van de plattegronden. Hiervan geeft het volgende overzicht een beeld

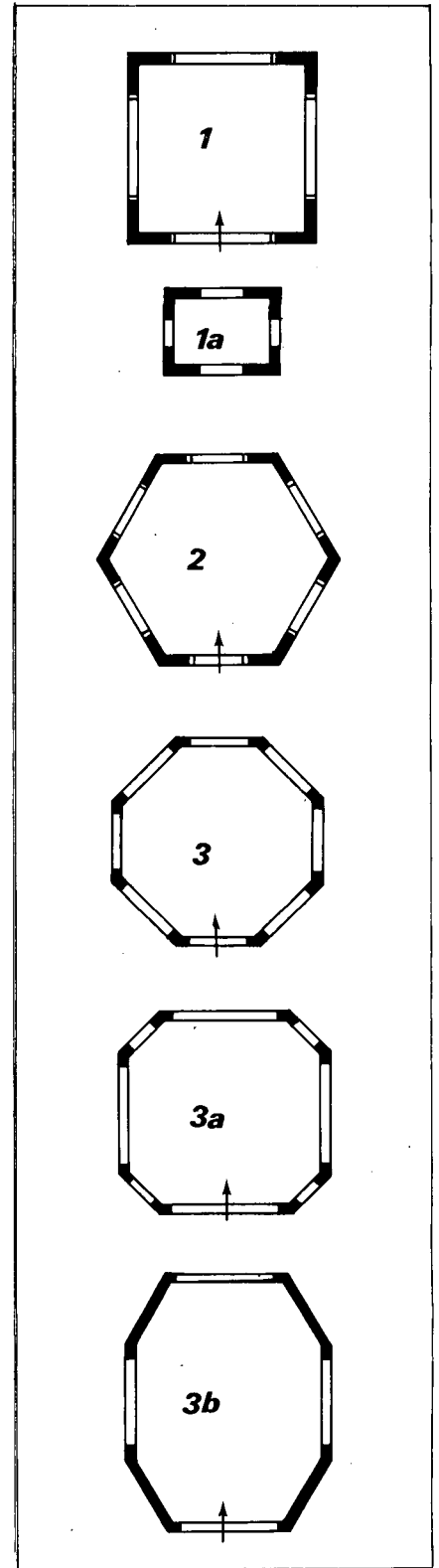
Vierkant met als variant een rechthoek. Hierbij is sprake van de eenvoudigste vorm; in deze gevallen is soms meer sprake van een tuinhuis dan van een echte koepel:

„Vecht en Dom”, Breukelen
aan de Straatweg, midden in Loenen
Dorpsstraat 62, Loenen

„Valkenheining”, Loenesloot (1a), die een uitzondering op de gebruikelijke eenvoud vormt; deze koepel is nl. de fraaiste barokkoepel in de gehele streek
Hoogstraat 16, Abcoude

Kerkplein 26, Abcoude
achter Amsterdamse Koffiehuis, Abcoude

2. DE KOEPEL VAN DE LUSTPLAATS VAN JACOB VALKENIER, SCHEPEN VAN DE STAD AMSTERDAM

27 „Vreederust”, Baambrugge
 bij R.K.school, Ankeveen.
 Gelijkzijdige zeshoek; een gave vorm
 zonder varianten:

„Vechtoever”, Maarssen
 langs de Straatweg, t.o. „Nijenrode”,
 Breukelen
 „Middenhoek”, Loenen
 „Beek en Hoff”, (zijde Molendijk), Loenen

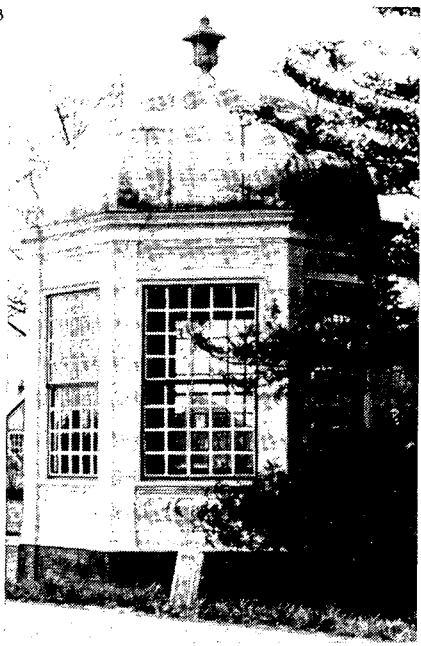
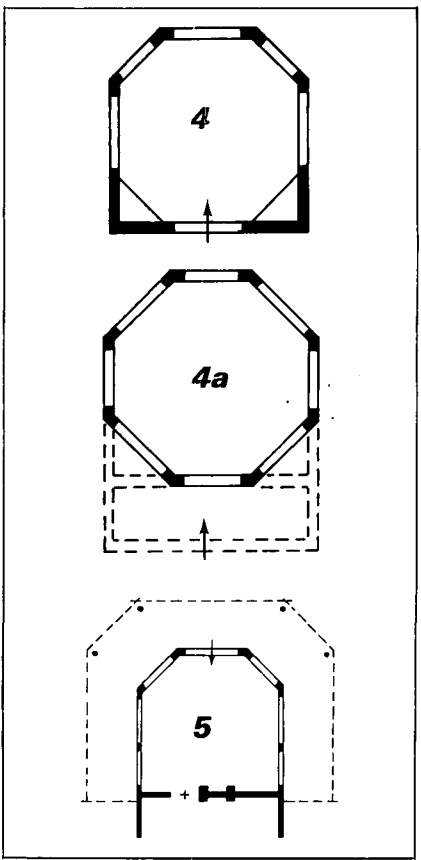
„Slotzicht”, Vreeland
 „Binnenrust”, Abcoude
 „Schoonoord”, Driemond
 Gelijkzijdige achthoek, met als varianten
 de ongelijke achthoek (A) en de uit-
 gerekte achthoek (B)

„Roosendaal” (3B), Utrecht
 „Vecht en Dijk” (3A), Maarssen
 „Hazenburg”, Maarssen
 „Bolenstein”, Maarssen
 „Over Holland”, Loenen
 „Vredenhof”, Loenen
 „Vechtlust” (3A), Loenen
 Dorpsstraat 40, Loenen
 „Oud Over” (3A), Loenen
 Klapstraat 25, Vreeland
 „Land en Bosch”, 's-Graveland op het
 terrein links van „Land en Bosch”, 's-
 Graveland.

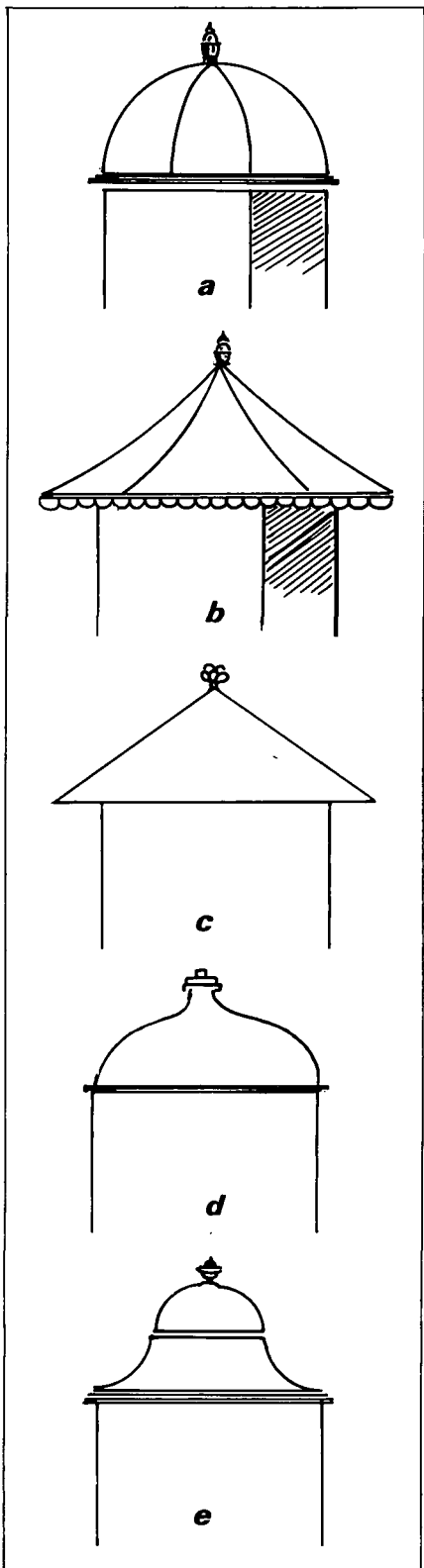
Hier hebben we wel met de fraaiste koepelvorm te maken: rondom gelijk van aanzicht. Ook de aansluiting op een koepelvormig of tentdak verloopt hierbij gaver dan bv. bij de volgende vorm: 4 Bastaard zes/achthoek. Deze vorm is ontstaan uit de behoefte aan kasten. Van buiten gezien is deze vorm allermintst fraai. Van binnen is de ruimte door middel van die kasten weer tot een achthoek teruggebracht.

„Leeuw en Vecht”, Maarssen
 „Vroeglust”, Breukelen
 „Soeterust”, Loenen
 „Beek en Hoff” (in overtuin aan de Vecht), Loenen
 „Zwaanwijk” (4A), Nigtevecht. Hier is de aanbouw laag gehouden en steekt de achthoek met tentdak er gaaf bovenuit.

Een uitzondering op bovengenoemde typen vormt de koepel aan de Boslaan in Vreeland. Hier is een koepel tegen een bestaand huis gebouwd zodat de bediening vanuit dit huis kon geschieden
 Bij de 34 nog bestaande koepels worden vijf dakvormen aangetroffen

3. DE KOEPEL VAN „VREDENHOF” TE LOENEN AAN DE VECHT

- a) Halve bol (6), meestal afgedekt met lood, zink of tegenwoordig dakleer
- b) Holvormig tentdak (7), gedekt met leien, lood, zink; ook met stro
- c) eenvoudig tentdak (15), veelal afgedekt met stro; soms met pannen
- d) Uivormig dak (2) afgedekt met lood of zink
- e) samengesteld-vormig (2) afgedekt met lood

Voorts zijn er twee koepels met platte daken, maar deze hebben stellig oorspronkelijk een van de hiervoor genoemde dakvormen gehad. De bekroning van de daken bestond uit vazen, gesneden ornamenten, windwijzers, e.d. De meeste koepels zijn van hout opgetrokken, op een lage stenen onderbouw. Van de 34 koepels zijn er slechts tien van baksteen, al of niet gepleisterd. Deze houtbouw zal één van de redenen zijn waarom er zoveel koepels zijn verdwenen. Natuursteen werd weinig toegepast; een enkele maal als sokkelbekleding, veelal voor de stoep en de trap treden. De interieurs zijn zeer verschillend van karakter. Enkele zijn binnenin fraai betimmerd met paneel- en lijstwerk; andere interieurs zijn zeer eenvoudig met brede, staande houten delen. Bij het opmeten van de koepels kwamen we prachtig profielwerk tegen, zo fijn, dat het nauwelijks te meten was. Jammer genoeg was dit in een zeer verwaarloosde koepel, zodat voor het behoud van dit interieur moet worden gevreesd. De vloeren en plafonds zijn in de meeste gevallen van houten delen. Alleen „Valkenheining” in Loenersloot heeft een bijzonder gestucadoord barok plafond. Wat de kleuren betreft, de meeste koepels zijn aan de buitenzijde in traditionale kleuren geverfd; de muren wit, de daklijsten en kozijnen in zandkleur, de ramen in donkergroen of wit, deuren en luiken in donkergroen.

Voor het interieur bleek veelal gekozen te zijn voor een neutrale kleur: grijsig of wat okergeel met wit. Een uitzondering hierop is alweer „Valkenheining”. Voor de koepel van dit buiten werden de bonte kleuren uit Marot's tijd toegepast; voor het exterieur grijs, geel, groen en blauw. Het interieur is hoofdzakelijk blauw geverfd met lijstwerk en ornamenten in geelachtig oranje. Hiervoor is een oude

verfsamenstelling gebezigd hetgeen een fluweelachtige indruk maakt. De koepel, die uit de aard der zaak van bescheiden afmeting is – 2,0, 3,5, à 4,5 m. in doorsnee – werkt in de nabijheid van het bijbehorende buiten als schaalbepalend element. Landschappelijk is een koepel, mits op de juiste plaats gebouwd, een aantrekkelijk object.

De reden, die tot onze studie heeft geleid berust enerzijds op de belangstelling voor het detail, anderzijds op de vaste overtuiging dat deze tot de „franje” van het leven behorende gebouwtjes, die in alle boekwerken over de Vecht slechts terloops in beschouwing werden genomen, zeker meer aandacht verdienen.

Zelf prijs ik me gelukkig in het bezit te zijn van een goed geoutilleerde koepel, waar het met familie, vrienden en relaties aangenaam toeven is.

Het is te hopen, dat het hier aangekon-

digde boek – en uiteraard dit korte artikel in Heemschut – nieuwe belangstelling voor de theekoepel in het algemeen zullen wekken, zowel bij de eigenaren als bij instanties, opdat de nog bestaande objecten niet alleen gehandhaafd blijven, maar ook, voor zoveel nodig zullen worden gerestaureerd.

B. O. van den Berg

4. KOEPEL VAN DE BUITENPLAATS „VECHTOEVER” TÈ MAARSSSEN

FOTO: B. O. VAN DEN BERG, ARCH. BNA

